

TEOLOGIJA, EVOLUCIJA I DARWIN

Tonči MATULIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
matulict@theo.kbf.hr

U Rimu je na Papinskom Sveučilištu Gregoriana od 3. do 7. ožujka 2009. godine održana međunarodna konferencija s temom »Biological Evolution: Facts and Theories. A Critical Appraisal 150 Years After 'The Origins of Species'« [Biološka evolucija: činjenice i teorije. Kritička procjena 150 godina nakon »Postanka vrsta«]. Konferenciju je organizirao Filozofski fakultet spomenutoga Sveučilišta, kao dio poslijediplomskoga studija u specijalizaciji »Znanost i filozofija«. Suorganizator konferencije bilo je i Sveučilište Notre Dame iz Indijane u SAD-u. Konferencija je održana pod visokim pokroviteljstvom Papinskoga vijeća za kulturu – činjenica koja je osigurala nazočnost njegova predsjednika nadbiskupa Gianfranca Ravasija, a uz njega i pročelnika Kongregacije za nauk vjere kardinala Williama Josepha Levade. Spomenuta konferencija inače je dio jednoga šireg projekta koji je posvećen unaprjeđivanju dijaloga između prirodne znanosti, filozofije i teologije, a odvija se pod nazivom »Science, Theology, and the Ontological Quest – STOQ« [Znanost, teologija i ontološko istraživanje – ZTOI]. U taj su projekt uključena sva rimska papinska sveučilišta. Ova konferencija je bila treća po redu u sklopu tog projekta. Za vrijeme petodnevnog trajanja konferencije održano je trideset i pet predavanja u trajanju od jednoga školskog sata što je pružilo mogućnost govornicima da temeljitije izlože i obrazlože svoje teme, a slušateljima da se bolje upoznaju s nekim važnim aspektima i tumačenjima biološke evolucije u širem kontekstu odnosa prirodne znanosti, filozofije i teologije. Teme su bile izabrane i logički posložene prema uvjetima

općeg naslova konferencije, počevši od raznovrsnih prirodoznanstvenih preko metafizičko-epistemoloških do filozofsko-antropoloških i teološko-antropoloških tema. O izabranim temama govorili su vrhunski, a mnogi među njima i svjetski poznati, stručnjaci evolucijske biologije, paleoantropologije, zoologije i ekologije, epistemologije, antropologije, etike, filozofije i teologije. Za ovu konferenciju može se reći da je u svjetskim razmjerima ponudila jedan od najobuhvatnijih, dakako prema zahtjevima nezabilazne interdisciplinarnosti, kritičkih prikaza, analiza i vrjednovanja glavnih izazova, tema i dilema evolucijske biologije u kontekstu partnerskoga dijaloga prirodne znanosti, filozofije i teologije s posebnim naglaskom na Božje stvarateljsko djelovanje u svijetu dinamičkih i evolutivnih procesa.

Spomenuta konferencija također je dio svjetske proslave Darwinove godine. U ovoj 2009. godini navršava se dvjestota godišnjica Darwinova rođenja (12. veljače 1809.), a uz to, u znanstvenom smislu, slavi se još važnija obljetnica – stopešeta godišnjica prvog izdanja Darwinova najvažnijeg i najpoznatijeg djela *Postanak vrsta putem prirodnog odabira ili očuvanje povlaštenih rasa u borbi za život* (24. studenoga 1859.). Nema nikakve sumnje da je oko Darwina i njegovih prirodoznanstvenih objašnjenja nastanka i razvoja prirodnoga života, uključujući dakako i biološku vrstu *homo sapiens*, ubrzo stvoren svojevrsni mit. Mit je važna i nezaobilazna književna vrsta. No, u slučaju Darwina to nije bio slučaj. Mit oko Darwina nastao je u vremenima kada su neki nadobudni intelektualci različitih znanstvenih i filozofskih nadahnuća (u)mislili da je s idejom biološke evolucije, odnosno s takozvanim darvinizmom, zadan posljednji udarac kršćanskoj vjeri u Božje stvaranje. Ta je činjenica, međutim, s vremenom otkrila najprije naivno radovanje pobornika ekskluzivnog humanizma, a zatim još jednu goru stvar – patološku zloupotrebu prirodne znanosti u ideološke svrhe, u smislu definitivnog obračuna s neistomišljenicima.

Modernu sintetičku teoriju evolucije, promatranu dakako iz strogo prirodoznanstvene perspektive, katolička teologija ne dovodi u pitanje (Arnould). Ona je, dakako, istodobno i najkompleksnija i najkontroverznija prirodoznanstvena teorija, jer služi kao sveobuhvatni interpretativni model kozmičkoga, geološkoga i biološkoga razvoja svijeta i života. Upravo ta sveobuhvatnost predstavlja istodobno njezinu snagu i njezinu slabost. Snagu koju crpi iz samih prirodnih činjenica. Evolucija je činjenica. Protiv činjenice nema argumenta. Slabost joj stalno priskrbljuju dva problema. Najprije problem probabilističke aproksimacije, budući da se mnoge evolucionističke tvrdnje ne baziraju na eksperimentalno provjerenome dokazu, nego na razložnim i utoliko opravdanim hipotetičkim pretpostavkama na kojima se onda nadovezuje »ovakvo« ili

»onakvo« tumačenje. To povratno utječe na svijest nekih koji misle da mogu zakonito stvoriti jedan metafizički, svjetonazorski stav o konačnom smislu i značenju nastanka i razvoja svijeta i života. Zatim je tu i problem epistemologije, budući da prirodoznanstvena teorija evolucije cijeli fenomen biološkoga života objašnjava u skladu s načelima prirodnoga slučaja, mutacije i odabira, ona kao takva ne pretpostavlja, a niti je obvezana pretpostavljati, neki transcendentni uzrok, u smislu Božjega stvarateljskog djelovanja. To, dakako, uopće nije problem, ako teorija evolucije ne prekoračuje zakonite granice metodološkog naturalizma. Prirodna znanost ne može a ne biti *prirodna* znanost. Međutim, to često nije slučaj, jer mnogi prirodoznanstvenici, a među njima posebno neki popularizatori prirodne znanosti i javnoga razumijevanja znanosti (Dawkins, Dennett), prekoračuju granice metodološkog naturalizma i zahtijevaju epistemološki naturalizam koji apsolutno isključuje bilo kakvu transcendentalnu interpretaciju evolucije. Zbog te činjenice nastaju ne mali problemi, a glavni se sastoji u tome što se odlučno misli i tvrdi da je prirodoznanstvena teorija evolucije nespojiva s idejom Božjega stvaranja svijeta i života ili, pozitivno, da je prirodoznanstvena teorija evolucije dovoljna sama sebi za objašnjenje postanka svijeta i života unutar strogih granica prirode. Epistemološki naturalizam je neprihvatljiv ne zato što ne bi imao određenu unutrašnju konzistenciju, nego zato što boluje od neprihvatljivoga naturalističkog redukcionizma koji smatra da može sve pojave, osobito one vezane za specifičnu ljudsku narav, objasniti pomoću metode prirodne znanosti. To je neprihvatljivo.

U vremenima u kojima su značajno popustile ideološke napetosti između prirodne znanosti i kršćanske vjere, tj. u vremenima u kojima prirodna znanost više nije otvoreni saveznik, na ovaj ili onaj način, velikih društvenih ideologija kojima je služila kao znanstvena podloga za obračune s neistomišljenicima, a posebno s Crkvom, u vremenima u kojima autonomiju prirodne znanosti više ne ugrožavaju duhovne znanosti, uključujući i teologiju, nego je ugrožavaju hegemonističke pretenzije ekonomije, industrije i politike, otvorila se i svakodnevno se nanovo otvara nova stranica u povijesti odnosa prirodne znanosti, s jedne, i katoličke teologije, s druge strane. To posebno vrijedi za područje evolucije. Nova povijesna stranica omogućava partnerski dijalog između teorije evolucije i kršćanske vjere u stvaranje. Pritom posebno valja istaknuti ohrabrenje što ga je u tom pogledu izrazio blagopokojni papa Ivan Pavao II.

Prakticiranje partnerskoga dijaloga još nije ni približno kvalitetno i sveobuhvatno zaživjelo u katoličkoj teologiji. Možda se razlog tomu nalazi u činjenici da je u posljednjim godinama rijetko koji aspekt kršćanske vjere toliko propitivan kao što je to bila 'tajna svijeta', a rijetko koji dio dogmatike toliko

preuređivan koliko je to bio traktat o stvaranju (Ch. Theobald). Zbog toga se teološko vrjednovanje prirodoznanstvene teorije evolucije više oslanjalo na logiku reakcije, negoli akcije, a ta se reakcija sastojala u obrani poklada vjere bez dovoljnog napora da se taj poklad približi načinima mišljenja suvremenika (GS). Istina, teološko razumijevanje stvaranja temelji se prije svega na otajstvu vjere u stvaranje. No, prirodoznanstvena objašnjenja nastanka i razvoja svijeta i života ne lebde u zrakopraznom prostoru, nego su utjelovljena u konkretnom kulturnom kompleksu u kojemu također živi i djeluje vjernik. Vjernik, stoga, ne može ostati nezainteresiran spram dominantne slike svijeta u društvu, a koja se oslanja na znanstveno tumačenje i razumijevanje nastanka i razvoja svijeta i života.

Zadaća je teologije, stoga, da datosti kršćanske vjere dovede u vezu s dominantnom slikom svijeta i to poglavito na način da kritički vrjednuje prirodoznanstveno znanje i spoznaje u svjetlu kršćanske objave i vjere. Taj posao umjesto nje nitko ne može, niti hoće obaviti. Potrebno je samo osloboditi se strahova, nastojati ispravno shvatiti prirodoznanstvene činjenice i njihova objašnjenja, prepoznati neuralgične točke na kojim se susreću, primjerice, teorija evolucije i vjera u stvaranje, te izgraditi jedan teološki govor koji, dok obrazlaže razloge nade u kršćaninu, upućuje na jednu jedinu istinu koja stoji u temeljima stvorenoga svijeta, a do koje se zakonito dolazi različitim, ali u biti komplementarnim putovima. Ako se to ima na umu, onda se Darwina i njegovo djelo može pojmiti kao istinski dar teologiji (Haught), u smislu da suvremeno razumijevanje svijeta i života počiva na dokazanim činjenicama. Ta spoznaja upućuje na potrebu dubljeg i temeljitijeg razumijevanja tajne Božjega stvaranja.